

Самур

№ 3 (204) 2008-ЙИСАН 31-МАРТ

1992-йисан январдилай акъатзава

ЦИЙИВИЛЕР

ГЪЕЙДАР АЛИЕВАН ГУЪМБЕТ ЭЦИГДА

Урусатдин Ульяновск шегьердиз регьбервал гузвай ксари ина тIвар-ван авай сиясатчи Гъейдар Алиеван гуьмбет эцигун кьарардиз къачунва. Азербайжандин Санкт-Петербург шегьерда авай кьилин консул Къуьдси Османов Ульяновскдин мэр Сергей Ермаковахъ галаз гуьруьшмиш хъайидалай гуьгъуьниз ихътин идея арадал атана.

С.Ермакова гъакIни шегьердин са мектебда Азербайжандин тарихдинни медениятдин музей ва азербайжан чIал чирун патал кьилди синиф кардик кутун кьетI авунва.

КЪУЛАЙВИЛЕР АРАДАЛ ГЪИЗВА

Ракьун рекьер, машинрин шегьереяр гуьнгуьна хтун, транспортдин инфраструктура мадни хъсанарун патал Азербайжандин гьукуматди кIевелай алахъунар ийизва. 2004-2007-йисара 335,5 километрдин ракьун рекьер гуьнгуьна хтуна, 14 цийи локомотив къачуна. И ва маса крар патал 54, 3 миллион манат пулунин такьатар серфна.

Авиациядин рекьелди агъалийриз къулдугъ хъсанарун патал эхиримжи кьуд йисуз 276 миллион манатдив агакьна харжар чIугуна. Генжедин ва Нахичевандин аэропортар цийи кьилелай туькIуьрна, алава самолетар ва вертолийотар къачуна.

Алатай йисуз Бакудиз 233 автобус гъана, цийи рекьер ва муькьвер кардик кутуна. Санлай 2004-2007-йисара республикадин меркезда цийи рекьер, муькьвер, элячIдай чкаяр эцигун патал 930 миллион манат пулунин такьатар серфна.

ЦИЙИ ТАМАР КУТАЗВА

"Тамар арадал хкун ва артухарун патал Милли Программа"див гекъигайтIа, 2003-2008-йисара чи республикадин вири регионра 70 агъзур гектардив агакьна тамар арадал хкун ва цийи тамар кутун гекре я. Икьван гагъди 50 агъзур гектарда и крар кьилиз акъуднава.

2008-йисуз 10, 7 агъзур гектардин тамар арадал хкана кIанзава. И ниятдалди 35 агъзурдалай гзаф тарарикай, кьелемрикай ва безегдин валарикай менфят къачуда. Цийин гатфариз 1450 гектардив агакьна цийи тамар кутада.

ДУЪНЪЯДИН УЪЛКВЕЙРИЗ ЭВЕР ГАНА

Садхъанвай Миллетрин Тешкилатдин кьил Бан Ки Муна цикай менфят къачунихъ ва санитариядин кьайдаяр хуьнихъ авсиятда дуьньядин уьлквейриз эвер ганва. Ада лугъузвайвал, алай вахтунда дуьньядин 2,6 миллиарддив агакьна агъалияр залан антисанитариядин шартIара яшамин жезва ва гъавилляй гьар са декъикъада 3 аял рекъизва. Хъвадай михъи яд ва къулай шартIар авачирвилляй гьар йисуз виш агъзурралди инсанар телеф жезва.

ИкI фейтIа, 2015-йисуз дуьньядин 2,1 миллиарддив агакьна агъалияр хъвадай цикайни санитариядин шартIарикай магърум яз амуькда. Бан Ки Муна ихътин гьалар арадай акъудун патал дуьньядин вири уьлквейриз эвер ганва.

ГАЗЕТАР ХЪСАНДИЗ АКЪУДУН ПАТАЛ

Чапдай акъудзавай газетрин ери хъсанарун ва дуьньядин стандартрив кьадай ранглу газетар акъудун патал "Азербайжан" чапханади Германиядай полиграфиядин цийи аваданлухар къачунва. И муькьвара абур Бакудиз хкида.

Цийи аваданлухар кардик кутун патал чапханадин гьенел кьилди дарамат эцигзава. Газетар чапдай машинар ва маса аваданлухар санал кIватIна, цех кардик кутурла чапдин харжияр багъа хьунухъ мумкин я. Кьил акъуддай ксари лугъузвайвал, цийи цех Закъафкъазияда тай авачир карханадиз элкьведа.

И ЧИП ХАЙИ ДИГЕ Я

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Шумудни са виш йисара чара-чара сердерри чниз зудум авунатIани, лезгийри жуввал, кьадим кьилихар ва хесетар хвена.

... Урусатди Къафкъаздин чилерал кIвач эцигун кумазни, лезгийри урус пачагьдин гьукуматдин аксина женг тухузвай. Лезгийр муьтIугъгариз кIанз урус гьукуматди абурун чилер чапхунна масабурув вугана. ЯтIани лезгийри тахминан 60 йисуз урус пачагьдихъ галаз дяве авуна.

**Рашид бег ИСМАИЛОВ,
Азербайжандин тарихчи,
1923-йис.**

Яран экуьник кваз бахтлу хьурай куьн!
Яран алхиш.

ПАЦАР

Чи хуьрер

Гзаф сирерин куьлег тир топонимрин куьмекдалди халкьдин тарих, ам яшамин хьайи чилер генани хьсандиз чириз жеда. Лезги халкьдин тарихдикийни ацукьун-кьарагьуникай хабар гузвай топонимрикай садни "Лацар" я. Кьафкьаздин гзафни-гзаф иер пиперикай тир Кцар райондин дегь хуьрерик акатзавай Лацарикай тарихдин чешмейра малуматар авачиз туш, амма илимдин рекьий абур икьван гагьди чирнавач ва и хуьре археологиядин кьваларни тухванвач. И твар алай хуьрер Азербайжандин Кьепеле районда ва Кьибле Дагьустандани ава. Чпиз "Шейхер" лугьузвай Кцарин Лацар хуьруьн агьалияр и твар алай муькуь кьве хуьруьн агьалиярни чпин сихилдикий тирди субутиз алахьда, абур чпин муькьва-кьилибуьр я лугьуда.

Лацувийрин кьилин дамах Гьажи Зенги бубадин пир я. Вичикай гьар юкьуз Меккеда капна хуьруьз хкведай муьмин кас тир лагьай риваятар авай ада кесибризни фагьирриз куьмекар гудай, гьахьни иман вине кьадай. Адан сурал тек са кцарвиар ваь, гьакни кьунши районрай инсанар кьведа, пирел чпин кьастар, мурад-метлебар ачухарда.

Лацар шаиррини члугварри вич гзаф теснифнавай хуьрерикай я. Азербайжандин сейли сеняткар Сеттар Бегьлуззадеди вичин шудралди эсерар и хуьре яратмишнай.

Чи республикадин виридалайни иер, мублагь яйлахар Лацарин Гавдан череда экля хьанва. Гьар йисуз Азербайжандин са шумуд райондай яйлахриз хперин суьруьяр кьведа. Дегь чаварилай хпехьанвал чпин кьилин машгьулат тир лацувийрин нисини кьаймак вирилиз машгьур я. Ина рамаганвални вилик фенва. Са береда райондин виридалайни чехи рамагарни и хуьре хуьдай. Лацувиар гьакни хьсан члижерхьанар я. Абурун виртедин тай авач.

Шагь дагьдиз рехь инай тлуз фида. Кьве зурба кьвал - "Пайгьамбардин кьванер" хуьруьн варар я. Инай агьуз вил вегьейтла, алааматдин пейзажар аквада ваз. 700-800 юкь кьван дерин тир "Дегьне" - Лацарин кьам дагьлари элкьурна юкьва тунва. Гьар дагьдин хуралай са чарчар кьвахьзава. Кьацу махпурди рикл хьубтуьларзава. Са члавуз

ина "Яхцур булах" ргазвай. Булахрин кьадар акьван туштлани, халкьди гайи твар гилади амазма.

Лацарай тлуз Шагь дагь галайнихъ фидайла тарихар рахада вав. Яру дагьди (адаз и твар вичин накьвар яру рангунинди я лугьуз ягьанвайди я), Нисин дагьди (ам лацувийрин сят я, нисинихъ рагь и дагьдин кукьвал жеда), пуд вацу - Чулав вацу, Лацу вацу ва Твар алачир вацу арадиз гьанвай Шагьнабат, Кьарабулах хьтин тебиатдин гьумбетар ина гзаф ава. Шагь дагьдинни Кьизил кьядин арада экля хьанвай Шагьнабат череда Лацарин кьванцилух ава. Им - дегь члавара дагьларай авахьай муркларни гьанвай кьванерин кьвалалар я. Са береда Чехи Кьафкьаз тирвал кьекьвей муркларни Шагьнабат череда галкьана генани зурба мурклар арадиз гьанвай. И муркларни Шагьюрт яйлахдин патавай Лацарин хуьре кьван экля хьанвай лап зурба муркларин чарчар арадиз гьанвай. Вахтар алатунивай мурклар цранатлани, бязи чкайра абуру кьванцилухар арадиз гьана.

Цуькверин гьуьледай алатайла дуьшуьш жезвай "Цуругьрин тлуз" куьтягь хьайила, "Монголлар кьейи тлуз" кьезва. Гзаф кьакьанра авай, 200-далай вичин сурар авай и чка акурла пагь атлана амуькьда вун. Чи бубар гьихьтин виклегеьур тиртла иниз акьахайла чир жеда ваз.

Палеолит, мезолит ва неолит девирриз талукь дагьарри и хуьруьн тарихдин кьадимвиликай хабар гузва. Дегь члавара хуьруьн бине са шумуд кьадал кутунвай ва икь тирди сурари хьиз, фольклордин материалрини субутзава. Сур хуьрерикай сад Гавдан череда хьайиди я.

Кцар райондин бязи хуьрера хьиз, Лацани "Чуру хуьр" лугьудай кьадим яшайиндин чка ава. Гилан хуьруьвай 5-6 километр яргьал тир и хуьр Яру дагьдин рагарал кутунай. Кьуд пад элкьурна дагьлари кьунвай ам гьар патахьай кьванцин паруда тунай. Кьеледиз ушар тир хуьруьн амуькьар кьедалди ама. Хуьруьнвири адаз "Чуру келе" лугьуда. Тебиатдин басрухар себеб яз лацувиар дагьлухрай дуьзенлухриз куьч жез мажбуьр хьанай.

Гила вичихъ 20 кьвал амай Лацар са береда чехи ва авадан хуьрерикай тир ва и кар кьадим сурарини субутзава. 1993-йисуз винел акьатай палчухдин вулканди и сурарин са пай юхдиз

акьудна. Са гьафтедин кьене чарчардай цин эвездай ргар легье авахьнай. Ада гзаф четинвилерни дарвилер арадал гьанай. Вулкандин гелер хуьре гилалдини ама.

"Лацар" гафунин этимологиядикий рахадайла сифте и гафунин манадикий фагьумна кланзава. Гьахьлу хиялрал гьидай са шумуд фикир ава. Гатфар алуькьна яйлахри цуьк акьудайла и чилер кьилий-кьилди лапу жеда. И кьил-а кьил аквадачир яйлахриз лаз яда. Садбуру лугьузвайвал, лацуа авай яйлахри "Лацар" хьтин гаф арадиз гьана.

И гаф хьубтуьхъ галаз алакьалу я лугьузвайбуьрни ава. Ноябрьдин эвелрилай мартдин эхирдалди кьуьд жезвай и чкайра живедин лацувили вил тухуда. Гьавилий "Лацар" лугьуда иниз.

И фикир-фагьумдихъ галаз санал чи мифологияни рикел хкана кланзава. Дегь члавара, лезгийри гьуц диндиз икрамзавай члавара чи гьуцар вири Шагь дагьдин кукьлушра кьвалт жедай кьван. Иниз абур цаварай лув гудай гимийра - лацара аваз эвичдай ва гьавилий халкьди абур эвичдай чкадиз Лацар твар ганай. Инаг Шагь дагьдин виридалайни иер пипл я.

Лацар лагьайла гьасятда вилерикай кьакьан дагьлар, цуькверин диганвай генг яйлахар, лацу чарчарар, гьакни яру хьуькьверин лацуви рушар карагда. Таватар и рушарив гекьингда кцарвийри. Виклегеьвилкай гаф кьатайла лацуви гадаяр мисал яз гьиди. Балкларал алаз дагьларин кьакьан чарчарал акьахдай и хуьруьн кьегьалрикай ихтилатда. Гьакни гафарин устларар я лугьуда лацувиар. Мисалар галачиз рахадач абур. Лацара гьава гьикл я лагьана жузурла, адетдин куьруь жавабар гудач ваз. Хьубтуьз "Жив живедал кьванва", зулуз "Маргьимаргьар кьвазва", гатуз "Ракьнини цу тланурди хьиз кузва" лагьай жавабар гуда. Гатфариз "Лацудавай свас хьиз я Гавдан дере" лугьуда абуру. Эхь, тебиатди шаир авунва лацувириккай, тешпигь галачиз рахадач абур.

Икь тирди абурун баядрини субутзава.

Я бахтатар Лацарин хуьр,
Вун гьуцари ганавайд я.
Лацу чепкен алай гада,
На зун пара канавайд я.

Гьуьлерилай гими фида,
Чан гимиди мал авай яр.
Яр чарадаз фена лугьуз,
Рикле ашкьид тлал авай яр.

Гад алуькьай яйлахд чилер,
Яр, зи риклиз хуш члафар я.
Чун сад-садаз кланзава тла,
Халкьаринбуьр вуч гафар я?

Кланда лугьуз агатмир зав,
Заз Лацара яр авайд я.
Зун клевера твамил буна,
Хиве ашкьид пар авайд я.

Заз ахварай яр акуна,
Яр акуна - махаравай.
Акурлани рахаз хьанач,
Яд хьай кьве вил ахваравай.

Кьве дагьд ара са лилтара,
Лилтарадал кьвал эцигмир.
Жуван кьвализ тухудалди,
"Яр" лугьудай твар эцигмир.

Чигедикай Лацариз марф,
Живедикай хар жедани?
Вучда вахар, жуван риклиз
Тлакьандакай яр жедани?

Дагьдин кьулухъ цуру регьвер,
Яд галачиз элкьезвава.
Чан Лацарин кьвед хьтин руци,
Зун ви геле кьекьезвава.

Лаца авай дарманд векьер,
Атлуда за вун паталди.
Яргьал вегьиз тахьуй мехьер,
Клани яр твах кьвер гаталди.

Кукьлушриз нур цукьлузавай
Рагь дагьларив агуд жсени?
Дуьнья кьве пад хьайитлани,
Яр, вун рикляй акьуд жсени?

Заз яр ава, яргьарава,
Чи арада дагьлар ава.
Кьецикай шад аквамир кьез,
Зи вилера накьвар ава.

Кьакьан дагьдай кьезвай ятар,
Чун чаз акур багьдиз атуй.
Кьариблудхиз феиш кьелем,
Паиман хьана хуьруьз хтуй.

Чан Лацарин суваллай яр.
Шикл кьвалин цлаллай яр.
Ваз цийи тав мубаракрай,
Зи дидедин цлалаллай яр.

Чи ашкьидин са лишан я,
Ви рикл алай кьайи булах.
Цуьк акьудна гьуьлушан я,
Гавдан дереда кьацу яйлах.

Седакьет КЕРИМОВА.

Nəinki ləzgi xalqının, həmçinin Dağıstan və Rusiya xalqlarının həyatında əhəmiyyətli rol oynamış Pirəli və Vidadi Əmirov qardaşlarının fəaliyyəti, Vətən qarşısındakı xidmətləri hələ də tarixin açılmamış səhifələri kimi qalır. XX əsrin əvvəllərində mətbuatda adı "Rusiyanın ən yaxşı mühəndisi" kimi qeyd olunan kiçik qardaş Vidadi Əmirov Rostov su limanının və Həştərxan dəniz limanının tikintisinə rəhbərlik etmiş, 1902-ci ildə Volqa çayının Xəzər dənizinə tökülən hissəsində nadir mühəndis qurğuları yaradaraq, bütün dünyanı heyrətə gətirmişdi. Ona görə də məşhur rus alimi, akademik B.E.Vedeneyev Vidadini "böyük möcüzə müəllifi" adlandırmışdı.

Öz dövründə dağıstanlıların "Dağıstanın fəxri", "maarifçi general", "xalqın naziri" adlandırdığı Pirəli Əmirovun da misilsiz xidmətləri olmuşdu. Lakin bu barədə tanınmış ləzgi alimi, tarix elmləri doktoru Conrid Əhmədovun bir neçə il bundan əvvəl "Ləzgi qəzeti"ndə dərc edilmiş "Tanış olun: Pirəli Əmirov" məqaləsindən başqa heç bir yazı yoxdur. Bu da səbəbsiz deyil. Yüksək rütbəli çar məmuru olduğuna görə Sovet mətbuatı onun adının üstündən xətt çəkmişdi. Hətta Oktyabr inqilabının qalib gəldiyi ilk illərdə bolşeviklər tərəfindən ona məsul vəzifələrin həvalə olunması da unudulmuşdu. Bütün bunlara baxmayaraq, Dağıstanda elmin, təhsilin, kənd təsərrüfatının, ordu quruculuğunun inkişafından söhbət düşəndə P.Əmirovu xatırlamamaq mümkün deyil. Çünki bu sahələrdə o, öncül, ilk yol açan olub.

İLK ALİM

1863-cü ildə Cənubi Dağıstanın Samur dairəsinin Axtı kəndində anadan olmuş Pirəli Əmirov burada müsəlman-rus təhsili aldığından sonra oxumağı davam etdirir. Onun nadir istedadı hamını heyran etmişdi. Üç il Temirxan-Şura gimnaziyasında oxuduqdan sonra məşhur Stavropol gimnaziyasına girmək istəyir. O vaxt bu elm ocağına yalnız rus dilini mükəmməl bilən istedadlı gəncləri qəbul edirdilər. Pirəlinin qabiliyyəti müəllimləri heyretə gətirdi və gimnaziyanın rəhbərliyi Samur dairəsi rəisinə sorğu göndərdi. Bu müraciətlə əlaqədar Pirəlinin təhsil haqqını dairənin yerli idarəsi ödəməyə başladı.

Stavropol gimnaziyasını fərqlənmə ilə bitirən axtılı gənc Petrovski adına Moskva Məşə və Kənd Təsərrüfatı Akademiyasına daxil olur. Akademiyada oxuyub, 1889-cu ildə kənd təsərrüfatı elmləri namizədi elmi dərəcəsinə alan Pirəli Əmirova burada qalıb işləməyi təklif edirlər. Lakin o, elmi dərəcə almış ilk Dağıstan alimi kimi, vətəninə qayıtmaq istəyir. Onun tərəqqisi naminə çalışdığı üstün tutur. Buna baxmayaraq, çar məmurları əhali arasında inqilabi ideyaları yayacağından ehtiyat edib, ona başqa vilayətdə işləməyi məsləhət görür.

Əlacsız qalan gənc alim Tiflisə gəlib, Qafqaz canişininə müraciət edir. Canişin onun həqiqətən də çox istedadlı olduğunu, bir neçə dili bildiyini görəndə öz yanında işə götürmək istəyir. Lakin Kutaisi quberniyasında üzüm bağlarının xəstəliyə tutularaq, başdan-başa məhv olmaq təhlükəsi qarşısında qaldığını eşidən alim əlindən gələni köməyi etmək üçün oraya gəlir. Cənabın tapşırığı ilə onu Qafqaz Filokser Komitəsinə məsul işə götürürlər. Qısa müddətdə üzümlüklərin tutulduğu xəstəliyi aşkara çıxarıb, təsirli müalicə üsullarını tətbiq etdiyinə görə onun vəzifəsini böyüdürlər. Bir müddət sonra Pirəlini Zaqafqaziya Statistika Komitəsində məsul işə götürürlər. Burada işləyəndə gənc alim Vətənə qayıtmaq arzusunda çatır. Onu statistika işlərini qurmaq üçün Dağıstana göndərilir. P.Əmirov Dağıstana dair illik statistik icmalların hazırlanmasına, bir sıra təhqiqatların aparılmasına, əhalinin siyahıyaalınmasına rəhbərlik edirdi. Vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməklə yanaşı, xalqın maariflənməsi üçün də əlindən gələni edən Pirəlinin fəaliyyəti Qafqaz canişini tərəfindən qiymətləndirilir və o, vəzifə pillələrinə daha sürətlə yüksəlir.

MAARİFÇİ GENERAL

Pirəli Əmirovun nadir qabiliyyətə malik kadr olduğunu görəndə çar hökuməti onun eməyini yüksək qiymətləndirmək məcburiyyətində qalır. 1894-cü ildə P.Əmirov Aleksandrovski lentli gümüş medalla təltif edilir. Bundan sonra Anna, Svyatoslav və Vladimir ordenlərinə, qızıl və gümüş "Səyə

görə" medallarına və başqa medallara layiq görülür. 10 il ərzində bir neçə dəfə yüksək vəzifələrə irəli çəkilir. 1997-ci ildə titulyar müşavir, 1898-ci ildə kollej assessoru (mayor rütbəsində), 1902-ci ildə çar sarayının müşaviri, 1906-cı ildə çarın xüsusi işlər üzrə baş müşaviri (general-mayor rütbəsində), 1904-1908-ci illərdə Dağıstan vilayəti hərbi qubernatorunun dəftərxanasında məsul vəzifədə çalışır.

1908-ci ildə general-mayor Pirəli Əmirov Temirxan-Şura dairəsinin rəisi təyin olunur. Bu, çətin idarə edilən böyük dairələrdən biri idi. 1907-ci ildə Qafqaz canişini İ.Vorontsov-Daşkov inqilabi hərəkatın iştirakçılardan qarşı təqiblərin gücləndirilməsindən ötrü bütün qubernatorlara xüsusi göstəriş vermişdi. Te-

lə 1917-ci ildə Temirxan-Şurada "Dağıstan vilayətinin xəbərləri" məcmuəsinin işiq üzü görməsinə yaxından kömək göstərən P.Əmirov xalqın maariflənməsindən ötrü yeni qəzet və jurnalların nəşrinə çalışır.

Rusiyanın ali məktəblərində oxumaq üçün dairədən daha çox gənclərin göndərilməsinə nail olan P.Əmirov, eyni zamanda tibb kadrlarının hazırlanmasına xüsusi qayğı göstərir. Bu məqsədlə bir neçə ali məktəbin rəhbərliyinin razılığını alaraq, dairənin müxtəlif bölgələrindən 20-dək gənci oxumağa göndərir. Kəndlərdə daha 2 fərdşer məntəqəsi açır.

Pirəli Əmirov təhsil və səhiyyə sahələri ilə yanaşı kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsindən ötrü də böyük səy göstərirdi. Ona

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

DAĞISTANIN FƏXRİ

mirxan-Şura, Petrovsk (indiki Mahaçqala) və Dərbənd şəhərlərində polis dəstələrinin sayı artırılmış, Dağıstana əlavə olaraq 12 piyada batalyonu göndərilmişdi.

İlk vaxtlarda dairənin əhalisi elə fikirləşirdi ki, general P.Əmirov repressiyayı gücləndirmək üçün buraya gəlib. Əslində isə onların bəxtinə maarifçi general düşmüşdü. O, ləzgi, rus, fransız, alman və türk dilləri ilə yanaşı avar və dargi dillərini də mükəmməl bilirdi. Cəmi 2 ay ərzində qumıq dilini də öyrənmiş və dairənin kəndlərində əhali ilə bu dildə danışmışdı.

Dağıstan Respublikasının Dövlət Arxivində saxdanılan bəzi sənədlərdən məlum olduğu kimi, P.Əmirovun idarə etdiyi dövrdə Temirxan-Şura repressiyaya ən az məruz qalan dairə idi. Hətta tələbələr inqilabi hərəkata qoşulması ilə əlaqədar 1911-ci ildə Rusiyanın əksər ali məktəbləri bağlananda, Petrovsk və Dərbənd şəhərlərində onların kütləvi həbsləri həyata keçiriləndə Pirəli Əmirov Temirxan-Şurada bir nəfərin belə sürgün edilməsinə imkan verməmişdi.

P.Əmirovun dairəyə rəhbərlik etdiyi dövrdə burada 10 ibtidai məktəb açılır, 6 belə təhsil ocağı ikillik məktəbə çevrilir. 1909-cu ildə ibtidai məktəblər üçün müəllim hazırlayan pedaqoji kurslar açılır. 1911-ci ildə Temirxan-Şurada sənət məktəbi, bunun ardınca bağçılıq məktəbi fəaliyyətə başlayır. 1912-ci ildə maarifçi generalın təklifi və təşəbbüsü ilə "Dağıstan vilayətində xalq təhsilinin daha da genişləndirilməsi" planı hazırlanır. 1909-

görə də 1917-ci ildə Müvəqqəti hökumətin onu Dağıstanın ərzaq naziri təyin etməsi təsadüfi deyildi.

KALQI FƏLAKƏTDƏN QURTARAN NAZİR

Arxiv sənədlərində vəzifəsi Dağıstan Vilayəti Ərzaq Komitəsinin sədri, Dağıstanın ərzaq naziri kimi qeyd edilən Pirəli Əmirovu vilayətin üzüm bağlarının xilaskarı kimi tanıyırdılar. O, Tabasaranda, Gimri, Unsukul, Gergebil, Hajal-Maxi dairələrində min hektarla üzümlüklərin müalicəsini təşkil etmişdi. Hələ 1899-cu ildə arıçıların ilk qurumunu yaratmış, bu sahənin inkişaf etməsinə böyük kömək göstərmişdi.

Temirxan-Şura dairəsinin rəisi işləyəndə təkcə buraya deyil, digər bölgələrə də Rusiyadan cins ev quşları, Avropadan müxtəlif meyvə tingləri, Kaluqa quberniyasından anqor cinsli keçilər, Orta Asiyadan qaraqul cinsli qoçlar gətirmiş və əhaliyə yerli şəraitdə onların yetişdirilməsi üsullarını öyrətmişdi.

1912-ci ilin aprelində P.Əmirovun təşəbbüsü ilə Temirxan-Şurada Dağıstanın ilk kənd təsərrüfatı və kустar istehsal sergisi təşkil olunur. Burada təkcə Samur dairəsində istehsal edilən 20-dən çox kişi və qadın paltarları, 10 cür qadın kostyumları, ayaqqabılar, yun corablar, şallar, metal və çini qablar, xalçalar, sumağlar, palazlar, xurcun-

Xalqa xidmət etməkdən şərəfli iş yoxdur.

Pirəli Əmirov.

lar, yəhərçələr, gümüş və sümükə işlənmiş xəncərlər, qılınclar, tüfənglər, barıt qabları, qızıl və gümüş kəmərlər, sırgalar, qolbaqlar və digər ziynet əşyaları nümayiş etdirilmişdi. Taxılçılar, meyvəçilər və heyvandarlar arasında aparılan təcrübə mübadiləsi ümumi işə böyük fayda vermişdi. 1926-cı ilə aid arxiv sənədlərində bu məsələlər xatırlanaraq, P.Əmirovun Dağıstanda kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsində böyük xidmətləri olduğu göstərilir.

1917-ci ilin yazında Müvəqqəti Hökumət Pirəlini Dağıstan Vilayəti Ərzaq Komitəsinin sədri təyin edəndə onun xalqı aclıqdan qurtara biləcəyinə və bununla da Qafqazın bu bölgəsində inqilabi hərəkatın qarşısının alınacağına ümid bəsləmişdi. O vaxt Dağıstanda vəziyyət olduqca ağır idi. Birinci Dünya müharibəsi ölkənin kənd təsərrüfatını bərhad hala salmışdı. Təkcə 1914-1915-ci illər ərzində ayrı-ayrı dairələrdə davarın sayı 22-34 faiz, qaramalın sayı 40-60 faiz azalmışdı. Çar qoşunlarından ötrü 12 min at aparıldığından ilxılar xeyli seyrəlmişdi. Kəndlilərin 10 faizi əkinlərdən məhrum olmuşdu, 77,6 faiz kəndli təsərrüfatlarının hərəsi ancaq 1 desyatın torpağa malik idi ki, bu da onların ehtiyaclarının cüzi hissəsini belə ödəmirdi. Əvəzində cəmi 3 faiz təşkil edən qolçomaqlar kəndli torpaqlarının 20 faizini öz əllərinə keçirmişdilər. Heyvandarlıq sahəsində vəziyyət xüsusilə acınacaqlı idi. İş o yerə çatmışdı ki, kəndli təsərrüfatlarının 82 faizində bir qoyun belə saxlanmırdı. Aclıq və səfalət minlərlə insan həyatına son qoyurdu. O dövrün sənədlərində göstəriləndi kimi, "qəzəbli və ac xalq bolşeviklərə üz tutmaq, inqilabi hərəkata yeni təkən vermək əzmində idi."

Həyatını təhlükə qarşısında qoyan Pirəli Əmirov ilk növbədə qolçomaqların ələ keçirdikləri kəndli torpaqlarını geri qaytarmaq, onların gizlətdikləri taxılı aşkar edərək, dilənçi kökünə düşmüş xalqa vermək istəyir. Bundan ötrü Müvəqqəti Hökumətin Dağıstan Vilayəti İcraiyyə Komitəsinin razılığı ilə vilayətin hərbi qubernatorundan silahlı kömək alır. Bir neçə ay ərzində vəziyyətin daha acınacaqlı olduğu dairələrdə qolçomaqların zəbt etdikləri torpaqları kəndlilərə qaytarmağa nail olur. Gizlədilmiş min pudlarla taxılın yerini aşkar edir və onu ən kasıb təbəqəyə paylayır. Bunu görəndə kəndlilər yerlərdə ona könüllü kömək göstərir, taxıl əkinlərini artırmaq üçün əllərindən gələni edirdilər. Cəmi bir il ərzaq naziri işlədiyi dövrdə o, vilayətdə taxıl əkin sahələrini 20 faizədək artırmağa nail olmuşdu. Lakin Dağıstanı aclıq fəlakətindən qurtarmağa çalışan P.Əmirovun fəaliyyəti nəinki varlıların, eyni zamanda bolşeviklərin də xoşuna gəlmir. Onlar Müvəqqəti Hökumətə xidmət edən çar məmurunun bu hökumətə qarşı xalqda rəğbət oyadacağından ehtiyat edirdilər. Buna baxmayaraq, bolşeviklər hakimiyyətə gələndə bir sıra məsul vəzifələri məhz ona tapşırmışdılar.

Dağıstan xalqlarının fəxrinə çevrilmiş böyük alim, maarifçi, general-mayor Pirəli Əmirov 68 yaşında tam olmağa bir neçə gün qalmış Buynaksk şəhərində dünyasını dəyişmişdir.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV.

ЯРАН СУВАР – ЖУВАН СУВАР

Алай йисан Яран сувар дубнядин гзаф халкбари хъиз лезгийрини лайхлу-даказ кьейд авуна. Урусатдин чара-чара шегьерин лезги диаспорайри суварин мярекатар иллаки рикел аламукьдайвал кьиле тухвана.

Москвдин "Космос" мугьманрин дараматдин залда 22-мартдиз Азербайжандай, Дагьустандай, Урусатдин вилаятрай атанвай чара-чара маничийри ва музыкадин коллективри концерт гана. Лезги манийрин мелез элкьвей мярекат и гилера "Москвдин лезгийр" милли-медениятдин автономияди тешкил авунвай.

23-мартдиз Ярославль шегьердин кьилин дараматда кьиле феий Яран суварин концертни гурлуди хвана. Пуд йис идалай вилик ина арадиз атай лезги диаспорайри чи ватанэглияр сад-садав агудун, чи халкьдин адетар хвена вилик тухун патал гзаф алахьунар ийизва. Абурун

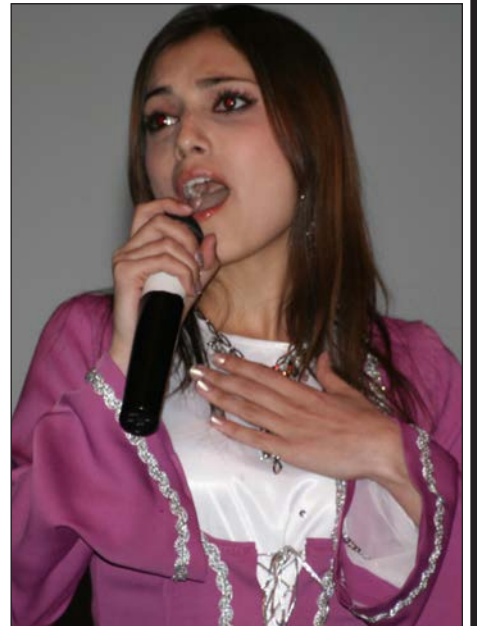

арада Яран суварин мяректрини кьетлен чка кьазва. Шазанан хъиз цинин йисузни Ярославлдин лезгийр чи халкьдин манийрин экуьнал кватл хвана.

Рикл шадардай кар ам я хьи, алай йисуз Санкт-Петербург шегьердин лезги диаспорани сифте яз Яран суварин мярекатди санал кватлна. Суварин суфрадихь ацукьай, хайи члалал манийрихь яб акалай лезгийри чи адетар рикел хкана.

Гьа ик, Урусатдин члехи шегьерин лезги диаспорайри Яран сувар рикел аламукьдайвал, хайибурухь, ярар-дустарихь, мугьманрихь галаз санал кьейд авуна. Тешкилатчийри ва иштиракчийри лагьайвал, Бакудин "Сувар" ансамблди и концертрал иллаки абур гьана. Решад Ибрагимова ва Эльвина Гьейдаровади лагьай манийри риклера гел туна.

Абумуьслум КЬАСУМОВ.

РИКІЕЛАЙ ТЕФІР НЯНИ

Вичихь лекьвер-синер, яцарни азиятар тїмил авачир гилан аялда инсанар шииррал юзурун, абурун риклиз эсер авун са акьван регьят кар тш. Ингье чи члехи ва баркаллу рехь фенвай поэзиядилай жемиятдихь хумаяр галукуьай вахтарани инсанрин гувечи-члехи юзуриз алакьайди я. Яран суварал кьведалди са шумуд югь амаз, алай йисан 15-мартдиз Бакудин Бузовна поселоқдин медениятдин тавханада кьиле феий лезги поэзиядин няниди чакь гьа ихьтин хци ва женгчи шиират авайди мад гилера субутна. Поэзиядин няни халсан сувариз элкьвена.

"Самур" Лезги Милли Меркездин Бакудин Азизбеков райондин отделдин кьил Абир Тагьйрова ва Азербайжандин радиодин лезги члалалди гунугар тухузвай диктор Руслан Шейдаева арадал гьайи мярекатдиз Бузовнадин лезгийрилай гьейри Бакудин хуьнера, Сумгантда яшамий жезвай чи ватанэглияр, гьакїни Кьепеле, Исмаиллы, Хачмаз районрай тир са кьада студентар атанвай.

Поэзиядал рикл алайбуру чпихь галаз гуьруьшмиш хьайи чи шаирар, гурлу ка-

паралди кьаршиламишна. И мярекат чешнелу ийизвай са жигьет авай. Ада алай йисуз 75 йис тамам хьанвай Келентер Келентерли, 60 йис кьейд ийиз гьазур жезвай Муьзеффер Меликмамедов, вичин уьмуьрдин 55 лагьай гатфар алукуьнавай Седакьет Керимова хьтин чи тварван авай шаирар санал кватлнавай. Гьам абурун, гьамни мярекатдин иштиракчийр тир маса шаиррин - Бажиханум Исаевадин, Эфруз Рагьимовадин, Гуьлбес Асланхановадин ва Эйваз Гуьлалиеван шииррай са месэла кьетидиз ашкара хьана: чи кьелемэглийри чпихь авай шаирвилан алакьунар аямдин кьилини кьилин месэлаяр, халкьдин дерди-гьал, гевилар ва умудар кьалурунин, татугайвилерихь галаз женг члугунин кьуллугьда эцигнава.

Вичи Азербайжандин шумудни са шаирриз муаллимвал авур чи агьсакьал сениткар Келентер Келентерлидин азербайжан члалалди яратмишунар вири республикадиз фадлай сейли я. Чи машгур диктор Руслан Шейдаева гур ва везинлу ванцелди адан шиирар кьелайла зал юзана. Садбуру, месела, агьсакьал Алибег Шагь-

базова шаирдин са шумуд шиир хуралай кьелна.

Вичин эсерар юкьван мектебар патал акьуднавай ктабра гьатнавай, чи поэзиядиз цийивал гьанвай, лезги литературадин дамахдиз элкьвенвай Муьзеффер Меликмамедован кьегьалвиллиз, ахварай авудуниз, вилик финиз эвер гузвай шиирри яб гузвайбурун риклера чи шииратдин цай, ялав туна. Гьеле цуд йис идалай вилик вичин 50 йисан юбилейдихь авсиятда чи сейли сениткаркай Байрам Салимова, Асеф Мегьмана, Кичибег Мусаева, Ибрагим Гуьсейнова, Жамидина, Расим Гьажиди ракуьрай тебрикдин телеграммада адаз кьенай: "Буна лезги поэзиядиз Азербайжандин вири лезгийрин руьгь, Шагь дагьдин такабурвал, чи зегьметчи, галатун тийижир дидейрин гьиссерин зерифвални дурумлувал гьана." Гьакьикьатдани М.Меликмамедован поэзия рагь хъиз экуьди, уьмуьр хъиз сирлуди я. Адан лирикади чи шиират гьикьван девлетлу авуна!

Алай девирда лезги литературадин лап кьакьан куклуркай тир халкьдин рикл алай шаир Седакьет Керимовади Яраз талуьк члалар кьелдайла залда ацукьнавайбуру ам гзаф гурлу капаралди кьаршиламишна. Кьелдайбуруз С.Керимова шаир ва журналист хьунилай гьейри кьхьираг, драматург, композитор ва режиссер язни чида. "Самур" газетдин кьилин редактор тир ада газет акьудун патал гьикьван члехи зегьметар члугвазватла виридаз малум я. Бес Бакуда сифте яз лезги демерин деб кутурди, "Лезгинка"дин курсар ва гуьгьуьнлай мектеб арадал гьайидини Седакьет Керимова тушни? Эхь, ада хайи члал, меденият, музыка вилик тухун патал члугвазвай зегьметар лугьуз тежедай кьван зурбади я.

Шииратдал гьалтайла, адан поэзия чи сейли кьхьираг ва алим Гьаким Кьурбана кьхьейвал, лезги руьгьдикай риваят я. Ада вичин шиирар ифин галаз, рикл кана тешнйзава. Шаирдин рикл лагьайтла. "сур члавари кусурнавай ва гила дердери юзурнавай вулкан" я.

С.Керимовадин поэзиядин чешнелу жигьетрикай сад ам я хьи, ада вичин шиирар халкьдин миже квай члалал кьхьизва. Ада чи кьадим гафарикай, рангар ядай

такьатрикай, гекьгунрикай, бубайрин мисалрикай, мягькем ибарайрикай устадвилелди менфят кьачузва. Гьавилай шаирдин шиирар мани хъиз халкьдин меце ава.

Мярекатда С.Керимовади ва М.Меликмамедова поэзиядин рекьай кьвачел ахькьалдарай за, гьакїни Эйваз Гуьлалиева иштиракзавай. Авайвал лугьун хьи, зун поэзиядиз Седакьет Керимовади гьана, ада заз шииратда дидедал авуна. Муьзеффер Меликмамедова лагьайтла, бубади хъиз гьиликай кьуна, заз поэзиядин жигьирани рекьер чирна. Эйваз Гуьлалиевани мярекатдин иштиракчийрин рикл шадарна. И мукьвара поэзиядин кьвед лагьай кьвалтал чапдай акьудай ада кьелай шиирри жегьил шаирдихь хьсан алакьунар авайди субутна ва яб гузвайбуруз адан члаларикай гзаф хуш атана.

Поэзиядин нянидиз атанвайбуру Бажиханум Исаевадин ва Эфруз Регьимовадин яратмишуникайни чирвилер кьачуна. Кьарабагьдин дяведикай лезги члалалди сад лагьай поэма кьхьей Б.Исаева, Яран суварикай ктаб чапдай акьудай Э.Регьимова поэзиядал рикл алайбуруз генани мукьувай чир хьана.

Сувар хъиз кьиле феий няни Салигьат бадеди лагьай манийралдини рикел аламукьна. Санлай мярекатди гьихьтин гел тунатла чир хьун патал Расим Мегьдиханован гафар рикел хьун бес я: "Чан руш, куьне шиирар кьелдайла зун ишезвай". Няниди чпиз кьелай эсер авурди лезги члалални шииратдал рикл алай Рамик Гьейбатова, Эбуьлфез Алиева, Идман Тагьйрова, Нагьи Нагьиева, Ордухан Меликова ва масабурани тештикарна. Абуру ихьтин мярекат кьиле тухун патал кьулай шартлар яратмишай Азизбеков райондин члехибуруз, "Самур" Лезги Милли меркездин райондин отделдиз разивал кьалуруна, поэзиядин нянир фад-фад кьиле тухун тлалабна. Гьакьикьатдани ихьтин мярекатар тухун гзафни-гзаф важиблу я. Чи члал, поэзия, меденият, адетар мадни кьелвай кланарун, вилик тухун, "Самур" газет кьхьизвайбуру агудун патал чна поэзиядин нянийрикай генани гегьеншдиз менфят кьачуна кланзава.

Гуьлбес АСЛАНХАНОВА,
филологиядин илимрин кандидат.

ŞİMŞƏKLƏNDİ MİSRALARIM

1923-cü ildə Qusar rayonunun Sudur kəndində anadan olmuş Kələntər Şixkərim oğlu Kələntərli kənddən çıxanda onun 14 yaşı var idi. O, bilmirdi ki, bu yerlərə bir də 17 ildən sonra qayıdacaq. 1950-ci ildə o, Quba müəllimlər texnikumuna daxil olur. Səməd Vurğunla tanışlıq onun həyatında böyük rol oynadı. S.Vurğun gənc şairi yaxın dostu Osman Sarıvəlli ilə tanış etdi və erkənə ona tapşırı ki, "bu ləzgi balasından muğayət ol, zəndim mənə aldatmaz". 1954-cü ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutuna daxil olan K. Kələntərli bir şair kimi püxtələşməsinə o vaxtlar Yazıçılar İttifaqında şer üzrə məsləhətçi işləyən Osman Sarıvəlli və "Azərbaycan" jurnalının poeziya şöbəsinin müdiri Əli Kərim böyük rol oynadılar. "Azərbaycan gəncləri" qəzetinin ədəbiyyat şöbəsində işə düzələn istedadlı şair həm də qəzetin Sabir adına kitabxanasının nəzdində yaratdığı "Ədəbi məclis"ə rəhbərlik etməyə başladı. 60-cı illərdə ədəbiyyata gələn istedadlı şair və yazıçılarının böyük bir dəstəsi səkkiz il ondan ədəbiyyat dərsləri aldı. 1963-cü ildə onun "Dəniz nəğmələri" adlı ilk kitabı çapdan çıxdı. 1964-cü ildə isə "Azərbaycan" jurnalının "Dəniz və məhəbbət" adlı üç min mısradan ibarət poemasını nəşr etdi. 1965-ci ildə şairin "Öz qitəmi axtarıram" adlı ikinci kitabı işıq üzünə gördü. Şair "Nəğmə yənə oxundu", "Qırımızı bağ", "Quruşun mükafat", "Muğan nəğmələri", "Mən vətəndaşım", "Bəna idi atam mənim", "Ağrımın ad günü", "Mənim ürəyimin anası olsun" kimi epik, lirik poemalar, "Dağlar silkələndi", "Şö-

hrət axtaran xanım", "Lənət şeytana, yaxud belə-belə işlər" adlı mənzum pyeslər yaratdı. Onun "Dağlar silkələndi" pyesi 1971-ci ildə Mi-nğəçevir Dövlət Dram Teatrında səhnəyə qoyuldu və 52 dəfə oynanıldı. K.Kələntərli "Axtaran tapar" adlı növbəti kitabı çapdan çıxmalı idi. Lakin şairi gözü götürməyənlər onu şərəfdilər. Üç il azadlıqdan məhrum edilən şairin harayına məşhur gürcü yazıçısı, o zaman SSRİ Ali Sovetinin deputatı olan Nodar Dumbadze çatdı, onu cəza müddəti qurtarmamış məhəbbətdən azad etdi. Lakin 20 il onun bircə mısrası belə çap olunmadı. Azərbaycan müstəqilliyə qovuşandan sonra Kələntər Kələntərli alovlu şerləri yenidən mətbuat səhifələrində görünməyə başladı. Qarabağ dənşətlərini ələmə bəyan edən "Xocalı faciəsi", "Ağ atlı oğlan", "Vətən nəğməsi", "Şuşam geri alınmasa", "Yaddan çıxır Qarabağ", "Müharibə davam edir", "Könlüm keçir Qarabağdan", "Nə vaxtdır...", "Bölməzdür Azərbaycan", "Ümid nəğməsi" və s. şerlərini, "Ay bəri bax" poemalarını yaratdı. 2000-ci ildə Kələntər Kələntərli "Güllələsin dağlar mənə" adlı şerlər və poemalardan ibarət növbəti kitabı çap olunmuşdur. O, müxtəlif illərdə "Azərbaycan gəncləri", "Bakı", "Kommunist" qəzetlərində, "Qobustan" toplusunda, radioda, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatında, "Qızıl Şərq" mətbəəsində, respublika "Bilik" cəmiyyətində işləmiş. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Nəvəyan adına klubunun direktoru olmuşdur.

Samur.

ŞUŞAM GERİ ALINMASA

Kül olaram bir həsrətdən,
Bir də xoş bir ilim gəlməz;
Nə heyrdən, nə qeyrdən,
Dəm vurmağa dilim gəlməz,-
Şuşam geri alınmasa.

Dirək olar ahım göyə,
Qəlbim şişə çəkiləcək;
Hər gün "Şuşam" - deyə-deyə,
Yuxum ərsə çəkiləcək,-
Şuşam geri alınmasa.

Top atılar "Topxana"dən,
"Daşaltı"da daş da partılar.
Bir də ölür İbrahim xan,
Pənah xanın gору çatlar,-
Şuşam geri alınmasa.

Andan-ana itiririk,
Hər nemətin dadını biz;
Necə dilə gətiririk
Nəvəyanın adını biz,-
Şuşam geri alınmasa.

Muğam Milde Mil Muğanda,
Bir sədaqət görməni heç?
Vaqif şeri bu cahanda,
Doğru hələt görməni heç,-
Şuşam geri alınmasa.

Vətənimin hər yerində,
Dərdi dərdə dərd ötürər;
Cəbbarın da, Uzeyrin də,
Məzarını od götürər,-
Şuşam geri alınmasa.

Havalanmaz Xanın səsi,
Şikəstədən kim məst olar?
"Qarabağın şikəstəsi"
Həmişəlik şikəst olar,-
Şuşam geri alınmasa.

Nə qədər ki, azğın yağı,
Dağ çəkəcək hər an bizə;
Bülbulü də oxutmağı,
Bağıslamaz zaman bizə,-
Şuşam geri alınmasa.

Tarım qalar sarı simsiz,
Bəmi zilə qata bilməz;
Mədəniyyət tariximiz,
Başını dik tuta bilməz,-
Şuşam geri alınmasa.

Hansı ağıl yetkin olan
"Yoxdur yaram" deyə bilər;
Hansı kişi, hansı oğlan,
"Mən də varam" deyə bilər,-
Şuşam geri alınmasa.

Harın əmi, harın dayı,
Boynuna ip salsın gerək;
Şuşalılar ömür boyu,
Boynu bükük qalsın gerək,-
Şuşam geri alınmasa.

Azərbaycan torpağında,
Bir səliqə, səhman olmaz;
Şən baharın şən çağında,
Şənlənən bir insan olmaz,-
Şuşam geri alınmasa.

Dost qəmlənər, düşmənlər gülər,
Könlüm çıxmaz qışdan yazı;
Dirlərim dərddən ölər,
Ölümlərim batır yasa,-
Şuşam geri alınmasa.

Canım elə ağrı çəkər,
Deyib-gülə bilmərəm mən;
Sabah ölüm gəlsə əgər,
Rahat ölə bilmərəm mən,
Şuşam geri alınmasa.

DAĞLAR GÖRÜNDÜ...

Ürəyim atlandı dağlara sarı,
Yüyrək ayaqlarım yordu yolları;
Mavi bir təpənin üstünə çıxdım,
Çaylar dərələrdə çağlar göründü;
Sanki qara gündən ağ günə çıxdım,
Gözümə nur gəldi, dizimə taqət,
Başına döndüyüm dağlar göründü.

Çiçəklər yer-yerdən çıxdı çəmənə,
Yerin min rəngini yığıdı çəmənə;
Yaşillər, mavilər, göylər, sarılar,
Allar, çəhrayılar, ağlar göründü;
Bəyaz zirvələrdə qızıllandı qar,
Yenə əsir etdi mənə bu hikmət,-
Başına döndüyüm dağlar göründü.

Ürəyim sinəmdə tir-tir əsmədi,
Dilim söz axtarıb, misra gəzmədi;
İtkin duyğularım tapıldı birdən,
Güllərdən çəpərlı bağlar göründü;
Sanki dağlı babam qalxdı qəbirdən,
Ucaldı önümdə dağ boyda qeyrət,
Başına döndüyüm dağlar göründü.

Açdı nəfəsimi dağın nəfəsi,
Qayıtdı könlümün köhnə həvəsi;
Xəyalım bir yerə cəm oldu yenə,
Dövrəmdə damağı çağlar göründü;
Koması dağılan qəm oldu yenə,
Yaman dərde düşdü ayrılıq, həsrət,
Başına döndüyüm dağlar göründü.

Görənlər gördü ki, açıldı eynim,
Sevincə bələnməmiş qəhəri neynim?
Vüqarlı dağlara heyranam, Allah,
Çoxdan görmədiyim vüqar göründü.
Gör necə bəxtəvər insanam, Allah,
Bir də heyran etdi məni təbiət,
Başına döndüyüm dağlar göründü.

Kimse tütəyində çaldı könlümü,
Kimse sındırmamış aldı könlümü,
Kimsəni görmədim başı aşağı,
Mən öz kimliyimi bildim təzədən;
Gözümə göründü yenə şah dağı,
Bu dağın döşündə, bu səhər çağı,
Elə bil dünyaya gəldim təzədən!...

MÜSİBƏT ODUR Kİ...

Bir gün dostun səni satarsa əgər,
Düşməni kölgəsində yatarsa əgər;
Ürəyini sıxma sən əbəs yerə,
Bu müsibət deyil, batma qəmlərə.

Bir gün üz döndərsə səndən bu həyat,
Dadına çatmasa nə doğma, nə yad,
Gözündən batsan da göz görə-görə,
Bu müsibət deyil, batma qəmlərə.

Bir gün yaxalasa boran, qar səni,
Qatsa qabağına azğınları səni,
Açsa qurd ağızını dıbsız bir dərə,
Bu müsibət deyil, batma qəmlərə.

Bir gün dalğası dağ ümmana düşsən,
Ümmanın qoynunda dumanla düşsən,
Ölüm atıb-tutsa səni min kərə,
Bu müsibət deyil, batma qəmlərə.

Bir gün zindan səni alsay qoynuna,
Zəncir halqalanıb keçsə boynuna,
Zillərin düşməsin dərdli bəmlərə,
Bu müsibət deyil, batma qəmlərə.

Bir gün dərd evini tikəsi olsun,
Bir anda min ağrı çəkəsi olsun,
Dirilti ürəyində xətirələri,
Ağrılı-ağrılı bir boylan geri,
Qayıt həmdəmənlə keçən dəmlərə,
Bu müsibət deyil, batma qəmlərə.

Müsibət odur ki, candan can qaça,
Gözələn axtara yaxın dostları;
Onlar səni görüb səndən yan qaça,
Sən də can atasan onlara sarı!..

ÖLƏN GÜNLƏRİM

Yaratmaq eşqilə coşduğum gündən,
Başımı başlara coşduğum gündən,
Götürən olmadı ağır daşımı,
Səsini cahana yaya bilmədim;
Qərəzli qansızlar qatdı başımı,
Ölənlərimi saya bilmədim.

Cəhənnəm odunu gözümle gördüm,
Dərmanız dərdləri özümle gördüm;
İşim dünyələrə düşdü, nə düşdü,
Məni qapılara saldı günlərim;
Dərin quyuların dibinə düşdü,
Zarıya-zarıya qaldı günlərim.

Gündə bir istəyim dalınca qaçdım,
Necə dərd bilməzə dərdimi açdım;
Sorgu savaşında gün çatdı başa,
Mətləbim ürəyi daşa çatmadı;
Arzumun yelkəni toxundu daşa
Hələ bir istəyim başa çatmadı.

Görünə bilmədim olduğum kimi,
Boşala bilmədim olduğum kimi;
Yenə öz kefinə qala bilmədim,
Dağlar da qışqandı mündəki səbrə;
Halalca haqqımı ala bilmədim,
Qədersiz günlərim qoyuldu qəbrə.

Sağa boylanıram, sola baxıram,
İnadla gəldiyim yola baxıram;
Bələdan çox bəla çəksə də başım,
Ağlamaq, sısqamaq olmayıb peşəmə;
Çox şair yaşını ötsə də yaşım,
İlahi özümə küsdürməmişəm.

İndi mən günü ağ, mən günü qara,
Hansı bir günümü istəyim kimdən?
Ağzımı dirədi zaman dağlara,
Gözəl günlərimi aldı əlimdən.
Hələ də axtarır nəğmə yeri,
Hələ də vurnuxur sinəmdə ürək;
Ölənlərimin cəsədlərini,
Qoyub qabağına ağlayan gerek!..

DÜNYANIN TƏMİRƏ EHTİYACI VAR

Əskiylə, gərəyi çoxdu dünyanın,
Halına yananı çoxdu dünyanın;
Özündən ağırdır Yerim əzabı,
Göyün göylüyündə ağrı, acı var,
Sökülüb-tökülür Yer-Göy kitabı,-
Dünyanın təmirə ehtiyacı var.

Doğanaq gözləyir köhnə örkəni,
Bərədən keçirir ölkə ölkəni;
Tankın sükanında birinin əli,
Birinin əlinde kolan macı var;
Hansı yaşamalılı, hansı ölməli,-
Dünyanın təmirə ehtiyacı var.

Dərd ölür, dərd gəlir dərdin yerinə,
Namərd taxta çıxır mərdin yerinə;
Birinin qızıldan qiymətli başı,
Birinin qiymətsiz qızıl tacı var.
Biri daş daşayı, biri qas-qası,-
Dünyanın təmirə ehtiyacı var.

Böyükül, kiçikli vətənlər də çox,
Vətənsiz ölənlər, itənlər də çox;
Hələ vətənləri böldürən, bölən,
Hələ vətən toxu, vətən acı var.
Bir gözü ağlayan, bir gözü gülən,
Dünyanın təmirə ehtiyacı var.

Quş havada ölür, balıq deryada,
Başını itirib xalıq deryada;
Kamanda tel qalmır, balabanda dil,
Dil deyib ağlayan ana, bacı var;
Yerin kədərinə Göy udan deyil,-
Dünyanın təmirə ehtiyacı var!..

SƏN DÜNYADA VARSAN DEYƏ...

Sən dünyada varsan deyər,
Eşqim sıqılmaz dairəyə;
Min gözəldən səni seçib
Könül açan gündən bəri,
Sərhədləri aşıb keçib,
Sevincimin sərhədləri.

Sən dünyada varsan deyər,
Vuruluram Yərə, Göyə,
Boylanıram dönə-dönə
Gündüz Güneyə, gecə Aya,
Gözlerimdə gündən-günə
Gözəlləşir gözəl dünya.

Sən dünyada varsan deyər,
Dərdim düşür mənəyə;
Nə ah-aman, nə qəm-qüssə,
Qəmsiz qəlbim yerin olur;
Gecəm döndür ağ gündüzə,
Acılar da şirin olur.

Sən dünyada varsan deyər,
Dözərəm hər işgəncəyə;
Sevgi hara, bezmək hara,
Əzabından dincələyir;
Od üstündə gün keçirib,
Buz altında gecələyirəm.

Sən dünyada varsan deyər,
Baş əymərəm bir qüvvəyə;
Küləkli kələkləyib,
Tufanlarla tapışaram;
Buludları ələkləyib,
Şimşəklərdən yapışaram.

Sən dünyada varsan deyər,
Can ataram gələcəyə;
Yellədəm hər harını,
Yanımdan yel əsə bilməz;
İstəyim yollarını,
Qəlbə dağlar kəsə bilməz.

Sən dünyada varsan deyər,
Könlümə xoş yarsan deyər;
Gözəlliyi görmək üçün,
İki gözüm azlıq edər;
Sözlərə can vermək üçün,
Canım hər gün əldən geder.

Sənə bağlı ürəyimlə,
Min arzumla diləyimlə,
Hara getsəm, harda olsam,
Sən bir dəyərə, mən bir adam;
Sən dünyada varsan deyər,
Mən də varam bu dünyada!..

ЖЕГЪИЛРИЗ ЧЕШНЕ

Алай девирдин нуфузлу агъ-сакъалрин арада Бакудин Лезги мискиндин кбил Гъажи Къабил Семедов вичин хийриллу кра-ралди, халкъдихъ ялуналди иллакки чешнелу я. И йикъара вичин 80 йис хъанвай Къабил Семедов Къапар райондин Вурварин хуьрий тир гъаф сейли сикилдин хва я. Адан улу буба Семедова 144 йис идалай вилик XIX виш йисан зурба алим, ц'алагурви Мирза Алидихъ галаз санал медреса кардик кутунай. Семед Тебиатдинни диндин илимрай дерин чирвилер авай кастир. Адан хци - Гъажи Къабилан Чехи буба Исмаила гъа и медреса акъалт'арнай.

Къисметди Къабил муаллимдиз аялзамаз уьмуьрдикай кфет кхуздай мумкинвал ганач. Вичин са йис тахъанмаз диде, 3 йис тирла буба кваларна. Абурун хизан - кьуд стхани са вах Чехи бубади ва бадеди хвена.

Гъар жуьредин четивилериз кьегъалвиледи таб гетин, Ватандин Чехи дяведин йисара к'елун гадар тавуна к'валахай, хизандиз кумек гайи Къабил Семедова институтни акъалт'арна, муаллимвални авуна. Адан алакьунар акур рагьметлу Муслим Муртузаева жегъил муаллимдиз кумекар ганай ва Къ.Семедов Къапара комсомолдин рекъий к'валахал акъвазнай. И рекъий адан агалкьунар ва тежриба вири республикадин комсомолдин

тешкилатри чирнай.

27 йиса аваз вич райкомдин пуд лагъай секретарвиле хягъгай Къабил Семедова 1960-йисуз ВПШ акъалт'арна ва азербайжандин КП-дин ЦК-да 6 райондин кураторвиле к'валахна. 1965-йисуз ам Девечи райкомдин сад лагъай секретарвиле хяна. Ина ада гъаф зурба к'валахар кьилиз акъудна. Ц'ийи карханаяр, яшайишдин к'валер эцигиз туна, абадвилер тухвана. Къедалди адалай ядигар яз амай тamar Къабил муаллимди и районда тур зурба гел я. Ада машгур алим, академик Гъасан Алиеван куьмекдалди Сиязандинни Девечидин гуьнейра кутур террасдин тамариз чкадин агъаллийри исътдани Семедован тамар лугъузва.

Гъажи Къабилан халкъ патал авур хийриллу крап садни кьвед туш. Вичин 70 яшар хъайла "Самур" газетдин чирриз Къабил Семедовак'ай Чехи очерк акъатнай ва и крарикай кхъенай. Гила адан уьмуьрдин 80 лагъай гатфар алуькнава. И яшда ам нуфузлу агъсакъал хъиз мадни халкъдин къайгъуйрик гелкъезва. Адан уьмуьр чи жегъилар патал чешне я. "Самур"дин коллективди ва к'елдайбуру кез мадни Чехи агалкьунар, чандин сагъвал, уьмуьрдин 100 лагъай кук'уш рам авун Ц'алабзава, Къабил муаллим!

"Самур".

İSTEDAD

Ömrünün 71-ci baharına qədəm qoymuş stomatoloq, tibb elmləri namizədi, 35 il Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin müəllimi, dosenti kimi fəaliyyət göstərmiş, hazırda pensiyaçı olan Yəhya Adıgözəlovu hamı sadə və təvəzökar insan kimi tanıyır. Amma onun qeyri-adi istedad sahibi olmasını, təkcə tibb elmində deyil, başqa sahələrdə də uğurlar qazandığını çox az adam bilir.

Öncə alimin tibb sahəsindəki bəzi nailiyyətlərini yada salaq. Cənubi Dağıstanın qədim ləzgi kəndi Çeperdə anadan olmuş Yəhya Adıgözəlov Azərbaycanın Göyçay şəhərində rusca orta məktəbi bitirdikdən sonra atası Mirzəhüseyn kimi diş həkimi olmaq istəyir. O vaxt Azərbaycan Tibb İnstitutunda stomatologiya fakültəsi olmadığına görə Dağıstan Tibb İnstitutuna daxil olur. Bir il sonra ATİ-də həmin fakültə açılarda Bakıya qayıdır və təhsilini burada davam etdirir. Ali məktəbi bitirən gənc 1966-cı ildə Moskvada aspiranturaya girir. Hələ aspiranturada oxuyarkən yazdığı elmi məqalələri ilə SSRİ-nin tanınmış mütəxəssislərinin diqqətini cəlb edir. 1972-ci ildə SSRİ Səhiyyə Nazirliyinin Mərkəzi Elmi Tədqiqat Stomatologiya İnstitutunda dissertasiya müdafiə edərək, tibb elmləri namizədi elmi dərəcəsinə alır. Bundan sonra bir müddət doğma respublikamızda, 1982-1984-cü illərdə işə Kambocada işləyir və orada kadr hazırlığına yaxından kömək göstərir.

Y.Adıgözəlov stomatologiya sahəsində 11 böyük ixtira edib və patent alıb. 1978-ci ildə Macarıstanın paytaxtı Budapeşt şəhərində keçirilmiş yenilikçilik sergisində onun iki işi xüsusilə uğur qazanıb və diploma layiq görülüb. Moskvanın "Medisina" nəşriyyatında çapdan buraxılmış "Ortopedik stomatologiya üzrə rəhbərlik" kitabına alimin diastemani aradan qaldırma aparat, lyabiometr cihazı və ekvator qapaqların hazırlanması kimi üç məşhur ixtirası da düşüb. Həmin ixtiralara görə Y.Adıgözəlova SSRİ İxtiralar və Kəşflər Komitəsinin müəlliflik şəhadətnamələri verilib. Təsədüfi

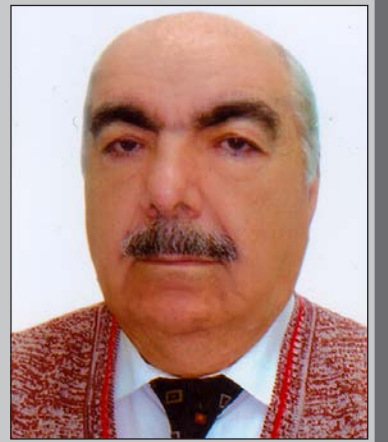
deyildir ki, stomatologiya sahəsində ilk Azərbaycan Respublikası patenti ("Tam dişsiz çənələrdə Adıgözəlov protezi") də məhz onun adı ilə böldür. Məşhur moskvalı alim, tibb elmləri doktoru, professor A.İ.Doynikov Y.Adıgözəlovun işləyib hazırladığı paralelometriyanın ekvator qapaqlarının tətbiqiylə protezləşməsi üsulunu elmdə böyük yenilik adlandırır. Alimin öz ixtisası üzrə tibb elminə gətirdiyi yeniliklər SSRİ dövründə işıq üzü görmüş ortopediyaya və ortodontiyaya aid onlara kitaba daxil edilib və bu barədə elmi jurnallarda məlumatlar verilib.

Yəhya Adıgözəlov aspirant yoldaşı və dostu, tibb elmləri namizədi, dosent Ramiz Həşimovla birlikdə Sovet İttifaqında ilk dəfə olaraq Bakı şəhərində uşaq stomatoloji mərkəzi təşkil etmişdir. Stomatologiya sahəsində Azərbaycanca ilk dəfə Avroasiya patenti almış Yəhya həkimin kəşf etdiyi xüsusi plastik taxmadan indiki geniş istifadə olunur. Respublikamız üçün yüzlərlə həkim kadrlarının yetişdirilməsində böyük əməyi olan Y.Adıgözəlov 40-dan çox elmi əsərin müəllifidir. Onlardan bir neçəsi xarici ölkələrdə çap olunub.

Alimin başqa sahələrdə qazandığı uğurlar da diqqəti çəkir. Leksikoqrafiya sahəsində özünü sınayan Y.Adıgözəlov "Azərbaycanca-İngiliscə-rusca kimya, kimya texnologiyası, neft və qazın emalına dair lüğət" kitabının hazırlanıb çap olunmasında yaxından iştirak etmiş və 2005-ci ildə elm sahəsində respublikanın "Humay" milli mükafatına layiq görülmüşdür.

"İdman" qəzetinin 1 dekabr 1973-cü il tarixli sayında və "Nauka i jizn" jurnalının 1975-ci ildə çıxmış 7-ci sayında qeyd edildiyi kimi, Yəhya Adıgözəlov dünyada ilk dəfə olaraq nörd oyununun gedişlərinin yazılması üsulunu hazırlamışdır. Bununla əlaqədar mətbuat orqanlarında bir sıra məqalələr dərc edilmişdir.

Onun həyatında təsədüfi, lakin yadda qalan hadisələr də az olmayıb. Bir gün kinorejissor Şeyxəbdul Mahmudov dişlərinə görə məsləhət almaq

üçün Yəhya Adıgözəlovun yanına gəlir. Həkimisi görendə təəccübünü gizlədə bilmir və deyir: "Çoxdandır yeni filmə çəkmək üçün orta asiyalı aktyor axtarırdıq. Siz elə axtardığımız adamsınız. Heç qrimə də ehtiyacınız yoxdur". Rejissorun xahişi ilə Yəhya həkim "Gecə qatarında qət" bədii filmində Orta Asiyanın mafiya başçısı Şövkət ağanın obrazını yaradır. Həmin film narkomaniyaya qarşı mübarizə proqramına uyğun olaraq Evrovisionda da göstərilib. Bundan əlavə Y.Adıgözəlov iki sənədli film də çəkilib.

Alimin bədii yaradıcılığı da var. Novellaları müxtəlif mətbuat orqanlarında dərc olunub. O, təkcə şer və hekayə yazmaqla məşğul olmur, dilçilik, tarix və mədəniyyət sahələrində elmi axtarırlar da aparır. Belə axtarırların nəticəsidir ki, Darwin Vəlibəyovun, Camal Vəlibəyovun və onun birgə müəllifliyi ilə 2007-ci ildə rus dilində "Qafqaz-Yunanistan. Mədəniyyətlərin ümumiliyi", "Qafqaz-Skandinaviya. Mədəniyyətlərin ümumiliyi", "Şarvili" adlı üç qiymətli kitab işıq üzü görüb. Hər üç müəllif qeyd olunan ölkələrin və Qafqazın mədəniyyətlərinin ümumi fonunda ləzgi mədəniyyətinin tutduğu yeri araşdırmaqla bağlı axtarırları davam etdirir. Onlara yeni uğurlar arzulayırdıq.

Roza HACIMURADOVA.

НОВОСТИ НА ВСЕ ГОЛОСА

"НОВЕВ КОВЧЕГ"

РАЗМЕСТИТСЯ НА ЛУНЕ

Ученые предлагают создать в космосе "ковчег на случай апокалипсиса". В этом хранилище будет содержаться все необходимое для жизни и цивилизации. Этот ковчег предполагается разместить на Луне.

О возможности тотального вымирания говорилось уже не раз. Цивилизация и природа могут быть уничтожены имеющимися запасами ядерного оружия. А если у человечества хватит ума не использовать свои смертоносные разработки, то мы можем стать жертвой внешней угрозы.

Например, по расчетам астрономов, существует вероятность, что в 2036 году (или чуть позже) в Землю врежется астероид Апофис. Мощност взрыва при таком столкновении будет измеряться сотнями миллионов (а то и миллиардов) тонн тротила. И это далеко не самый страшный вариант - в истории случались метеоритные атаки в тысячи раз кошмарнее...

В общем, нам есть от чего погибнуть. А поскольку внешней разум до сих пор не найден, то может случиться так, что после гибели жизни на Земле наша Вселенная

окажется необитаемой. Чтобы сохранить образцы существующей жизни на случай катастрофы планетарных масштабов ученые предлагают создать на Луне специальное хранилище.

Эта база данных поможет уцелевшим землянам возродить человечество, используя набор инструментов, управляемых на расстоянии. Базовая версия ковчег будет содержать жесткие диски с кодом ДНК, а также инструкциями по выплавке металла из руды и посеву сельскохозяйственных культур. Она будет спрятана в хранилище под лунной поверхностью, на небольшой глубине. Ковчег будет обслуживаться роботами.

Ученые предполагают разместить первую экспериментальную информационную базу на Луне не позднее чем в 2020 году. А полный архив будет введен в строй к 2035 году.

ДЛЯ ГЛАЗА СДЕЛАЛИ ПРОТЕЗ

В Германии завершена разработка нового протеза для улучшения зрения. Имплантируемый в глаз протез не подключается к внешним источникам с помощью кабеля, как другие имплантаты сетчатки. Это сокращает время на операцию, упрощает обращение с системой и не слишком травмирует пациента.

Новый протез для глаза был вживлен в специализированных клиниках в Аахене и Эссене шести добровольцам, которые на протяжении нескольких лет ничего не видели. Чтобы пациенты могли ориентироваться в окружающем мире, к разработанной системе в будущем должна быть подключена камера, которая станет передавать в имплантат радиосигналы.

ВСЕ ДЕРЕВНИ УЕДУТ В ГОРОД

В этом году, впервые за всю историю развития человечества, более половины населения (это 3,3 млрд. человек) будут жить в городах. Дальше-больше. Согласно прогнозам ООН, к 2030 году горожанами станут уже две трети населения планеты. И тогда, по мнению ученых, наша цивилизация достигнет такого уровня потребления ресурсов и энергии, что экосистема Земли может не выдержать. В свою очередь и сама гиперконцентрация неизбежно приведет к возникновению социальных катаклизмов.

КАК НАЧИНАЛСЯ "ЯЩИК"

Первый в России Музей истории телевидения откроется для посещения в телецентре "Останкино" осенью. "Мы соберем в музее экспозицию фотоаудиовидеоматериалов, различные экспонаты, относящиеся к истории зарождения, становления, вплоть до сегодняшнего момента, все, что касается телевидения", - сообщил начальник управления по рекламе и связям с общественностью телецентра "Останкино" Денис Назаров. Под экспозицию отведено двухэтажное помещение площадью около тысячи квадратных метров. Для создания коллекции будут привлечены силы всех телеканалов, Гостелерадиофонда и других музеев. Посещение музея будет платным.

ЧЕРНАЯ ТАБЛЕТКА ВЫВЕДЕТ ВСЕ ШЛАКИ

Белорусские ученые из Института радиобиологии совместно с коллегами из Института общей и неорганической химии разработали лекарственный препарат для выведения из организма токсичных веществ.

Новый препарат сводит к минимуму накопление в организме человека токсичных металлов и радионуклидов. Он также может использоваться для лечения пищевых отравлений, желудочно-кишечных заболеваний, отравлений ядовитыми веществами. Разработка уменьшает степень повреждения организма тяжелыми металлами, сокращает накопление вредных ядовитых микроэлементов, нормализует обмен веществ.

Препарат представляет собой таблетки черного цвета без запаха и вкуса.

КЛИНИКА ДЛЯ ЛЮДЕЙ С ДОСТАТКОМ

Сверхдоходы может приносить и медицинский бизнес. В Москве, в районе знаменитого Рублевского шоссе, открылась "поликлиника" для людей с достатком. Один прием у врача клиники "Нео-вита" стоит 10 тыс. долларов. Годовая программа "поддержания" здоровья - около 100 тыс. долларов.

Основные направления "нео-вита" - репродуктивная медицина, психотерапия и восстановительная медицина.

Bir müdrükə deyirlər:

-Sizin dalınızca danışrlar.

O, sevinclə cavab verir:

- Deməli mən qabağdayam.

“САМУР”ДИН МЕКТЕБ

ХУЪРУУГ ТАГЫР (1893-1958)

■ Лезгийрин гзафни-гзаф сейли шаиррикай сад тир, "Мягкем кьуна а ви чихел, Ахъайдач за вун фейи гел" лагъана СтIал Сулейманан рехъ лайихлувилелди давамарай, 1943-йисуз Дагъустандин халкъдин шаир-вилдин тIвар къачур, вичин поэзиядин къакъанвилелди тафаватлу хъайи Хуъругъ Тагъир (Алимов) гьихътин зурба шаир тиртIа чир хъун патал, гъар са кувнилай эвел адан гъакъиндай 1934-йисуз СтIал Сулеймана лагъай гафар рикIел хкун чарасуз я: "Адан шиирри гъакъикъат къалурзава... Тагъиран шиирар зурба эсер ийидай ва къакъан дережадин ери авайбур я. Лезги шаиррин арада Хуъругъ Тагъир са чипинин къакъан я лагъайтIа, зун ягъалмиш туш".

Хуъругъ Тагъир (Алимов) Къиблепатан Дагъустандин Ахъегъ райондин Хуъругърин хуъре 1893-йисуз кесиб лежбердин хизанда дидедиз хъана. Тагъир гъеле аялзамаз, адан буба Алим хизанни галаз Азербайжандин Нуха шегъердиз атана. Са маса нер вахтар алукуьник умуд квай, хъикай бегъем итим ийида лагъана фикир авур бубади хва Нухадин мектебда эцигна. Адаз тарс гузвай муаллимдин тIвар Аслан тир. Ам Тагъирахъ галаз къилди машгъул жезвай. Амма гададивай Нухада мектеб давамар хъийиз хъанач.

Буба рагъметдиз фейила вичин 14 йис хъанвай Тагъир Нухада кIвалахал акъвазна. Ада Нухадин базарчи Гъусейн бегдиз нуьквервал ийиз башламишна. Гъусейн бегди йифди-югъди зегъмет къачуз кIвалахзавай Тагъиран гъакъи тагуз, гада гишила хуъз хъана. И гъахъсузвилериз эхиз тахъай Тагъир 1907-йисуз Нухадай Бакудиз фена.

И чIехи шегъерда Тагъираз агъалийрин гъалар хъсанзавай хъиз хъанай. Амма вилералди Бакуда кIвалахзавай фялейрин гъалар акур Тагъир, ихътин къарардал атана хъи, кесиб вирина кесиб я, адан ихтиярриз вирина сад хъиз кIур гузва. Гада нафтIадин мяденра кIвалахал къабулнач, вучиз лагъайтIа адан яшда ина кIвалахдай ихтияр гузвачир. Вири патарихъай чара атIай Тагъир са бегдин кIвале кIвалахал акъвазна. Абдулла бег тIвар алай и кс гзаф инсафсуз тир, адаз вил гана, экв гузвачир. ЯтIани Тагъира адан кIвале пуд йис къван кIвалахнай.

Тагъира сифте шиир 1906-йисуз хъена. Адан къилди вичинни хизандин умуьурдин магърумвилерикай, батраквиллинни лежбервилдин кашан умуьурдикайни фялевилдин азиятрикай хъенвай ("Диде", "Я кас", "Дидедин гъал пис туш", "Як маса гузвайдаз", "Ябу") шиирри чпин фикиррин ТIебинвилени, хъинин къайдади халкъдин фикир желбна. И шиирар халкъдин рикIай хабар гузвай, абур алава рангар галачиз, девирдив къадайвал тукIуьрнавайбур тир. 1908-йисуз Бакудай хуъруз хтай Тагъира чпин кIвалел алай юхсул гъал акурла "Дидедин гъал пис туш" шиир хъенвай:

*Пара пис туш чи гъал, диде,
КIвал ава чакъ саж авачир.
Хизан къалин, тIуьнни пара,
ХуьтIуьн бегъем раж авачир.*

*Чин чIур мийир, эй бейниван,
Чирна рахух тахсир эсуван.
Гъинай гъида ягълу-яван?
Фу нез тахъуй хъач авачир.*

*Садни авач къведай язух,
Чайдин бедел къайи яд хъухъ.
Са касдини къенлай къудухъ
Лугъумир: чакъ тIач авачир.*

Инкъилабдилай виликан девирда теснифай эсеррин арада, шаирди 1915-йисуз къелемдиз къачур "Дагъустан" шиир иллаки тафаватлу жезва. И эсерда шаирди чи литературадиз хас ижтима мотиврив къадай фикирар лугъузва, са анжах вичин ваъ, вири халкъдин дерди-бала мецел гъизва. Ватан барбатI гъалда гъатунин себебрик гелкъезвай ада, Дагъустандин рикI тIардай кесиб гъалар устадвилелди къелемдиз къачуна халкъдив агакварзава.

*Хъанач хъи вахъ са иеси,
Фекъид къатIиз вакай веси,
Бегди-ханди, сад-вад касди
Тергна ви девлет Дагъустан.*

*Къуна къаравушар, лукIар,
Квахъна чи зегъметдин гъакъар,
Кармаи хъана кесиб халкъар,
Беглериз регъят, Дагъустан.*

*Хуъре ачухнач са мектеб,
Халкъ уях хъун тушир метлеб.
Гъич марифат, камал-эдеб,
Хъанач ваз къисмет, Дагъустан.
("Дагъустан")*

Хуъругъ Тагъираз вичин халис шаирвилдин дережадив агакъунин рехъ садлагъана жагъайди тушир. Ина къилин роль Октябрдин инкъилабдин дегишвилери къугъвана. Гъакъикъатда, вичин чка чара атIайбурун жергеда аваз гъисабнатIани, Хуъругъ Тагъир анжах дуьнья дегиш хъунин гъакъиндай фикир къабулайбурун, а дегишвал гъакъикъатдиз элкъвейла халис шаиррин жергеда аваз гъисс авурбурукай сад хъана.

Умуьур вилик финиф, шаирдин яратмишунарни вилик физвай. Умуьурдал рикI хъуни, вири четинвилерал гъалиб жедай оптимизмди шаир руьгъдал ажуз жез тазвачир ва ада вичини анжах халкъдик руьгъ кутадай шиирар кхъин герек тирди кIевелай къатIунзавай. Шел-хвал авуналди крар тукIуьзвачир, цIийи яшайишдин патал женг чIугуна кIанзавай. Вичи хъейвал, халисан шаирди халкъдин фикирар, адан мурадаришигълаван авуна, "мичIивилай экуьвилез акъудна" кIанзава. Гъа ихътин веревирдрихъ кваз, шаирди къвердивай вичин шииррин женгчи руьгъ хкажзавай. Девирдин татугайвилер, гъахъсузвилер, девлетлуйрин залумвилер къелемдиз къачуз, кесиб халкъдин залан умуьур теснифзавай шаирди, адаз рехъ къалурун патални алахъунар ийизвай. Вич гъикъван яцIара ва дарвилера гъатнатIани, шаир руьгъдай ажуз хъанач ва ада эхирда къван вичин гаф лагъана. Гъавилай ада хъенвай:

*Кар дуьз ийиз гъарда вичин,
Зи пеше я шиир кхъин,
Тагъиран рикI жедач секин,
Талгъанмаз мад рикIевайди.*

Чи веледар акъуллубурни
илимлубур хуърай!

Яран алхиш.

КЪАМАЛ ТIУР АЛАЙ ПАЧАГЪ

МАХ

Хъана къван, хъанач къван са пачагъ. И пачагъдин къамал са чIехи тIур экъечIа. ТIада и тIур, пачагъдивай эхиз тежедайвал. Эверда и вилаятда авай вири лукъманриз, анжах садавайни и пачагъдин дердиниз чара ийиз жедач. Пачагъди вичин азардиз чара авурдаз чIехи пишкешарни хиве къада, амма садавайни куьмек гуз жедач и пачагъдиз.

Йикъарикай са юктуз пачагъдиз къунши вилаятда са хъсан лукъман авайдакай хабар гуда адан гъилибанри. Гъатда пачагъ рекъе, акъахна балкIандал, вичин везир-веклини галаз гъа вилаятдиз. Фида ибур, фида, рехъ атIуз, мензил атIуз, агакъда са хуъруъз. И хуъруън юкъвай тIуз фидайла балкIандаллай пачагъдиз аквада къакъан шилесардал ацукънавай са дишегъли. И дишегълиди къил агъузна чхрадал гъалар ийизва. Ада гардандикай са чIехи фан кIус куьрснава, арада гъадаз кIас ягъаз, фу нез-нез гъалар ийизва. И гъал акур пачагъдик акагда хуъруън. Хуърена пачагъ и папал, акъван хуърена хъи, эхирни адан къамал алай тIур пад хъана, авахъда. Пачагъдин тIални и хуъруьрри алудда.

"Ахвайш! - лагъана пачагъди. - ХупI регъят хъаначни за! Эвера кван а папаз инал!" Къве гъилибанди гъасятда гъизва паб пачагъдин къилив. И папаз акъван кичIе хъанва хъи, на лугъуди, вуч ятIани са пис кар авунва. Пачагъди жузавза и папавай: "Лагъ кван, вуна шилесардал вучзавайди тир?" "За гъалар ийизвай ман, чан пачагъ" - лугъузва папа. "Бес а ви гарданда авайди вуч я?" - жузавза мад пачагъди. "Фу я ман, чан пачагъ" Пачагъ мягътел жезва: "Эвел фу тIуьна, ахпа жуван кеспи ая ман!" "Ваъ, чан пачагъ, акI жедач эхир! За архайин фу недай мажал авани? Югъ ахъа хъайидалай заз са геренни мажал жезвайди туш. Гъавилай за фу нез-нез кIвалахзавайди я."

Папан жавабрикай хуш атай пачагъди вичи лукъманриз хиве къур вири пишкешар гъадаз гузва. "Ви чан сагъ хуърай, лугъузва пачагъди, вун акуначиртIа зи дердинизни дарман жечир. "Гъа икI, элкъвена пачагъ шад яз вичин вилаятдиз хъфена.

ТукIуьрайди:
Римма ГЪАЖИМУРАДОВА.

ЯРАН МИСАЛАР

- Вуна дуьзвал хуьх, дуьзвили вун хуьда.
- Жувал ихтибар авур сир хуьх.
- Са тIимил кIамаз тIуьнвивай акъваз.
- Рекъидайлани итимвал хуьх.
- Веледрин арада тафават твамир.
- Къелни фу неъ, гъахълувал хуьх.
- Бармакдиз ваъ, акъулдиз къимет це.
- Авайдалай элкъвемир, авачирдахъ гелкъвемир.
- Гъалчиз тежедай къван къамир.
- Жуваз такIан кIвалах масадазни ийимир.
- ВацIух галаз гуьжетармир.
- Къарагъардай чкадал ацукъмир.
- Чарадан къажгъандиз килигна жуван цIиб хамир.
- ЦIунни вацIун арада гъахъмир.
- Чарадан хандакIдиз юкI ямир.
- Чумал тарцелай кишикар атIумир.
- Чанда чан амаз къван бурж къамир.
- Хизандикай санални хай рахамир.
- ТIимил рахух, гзаф яб це: сив сад я, япар - къвед.
- Нефсиниз кIанивал мийир.

ЧИР-ТЕЧИР

ЯРАН СУВАРИН АЛАМАТАР

Алай йисан Яран сувар Генжедин агъалийрин рикелай садрани алатдач. Шегъердин майдандал Наргул LTD компаниди гъазурнавай зурба пахлава акур абур пагъ атлана амукъна. Ядан яргъивал 12 юкI, гъяркъуввал 3,4 юкI, заланвал 2 тон тир. Пахлава гъазурун патал пешекарри 10 юкъуз кIвалахнай. Гъейдар Алиеван тIварунихъ галай майданда эцигай пахлавадикай 15 агъзур къван агъалийриз пай гана.

Берде шегъердани аламатдин кар хъана. Ина вичин къакъанвал 6 юкI, диаметр 4,3 юкI тир селема гъазурнавай. Чими чкада хвена арадиз гъайи 80 килограмм къуьлуь 14 юкъуз и къакъанвиле цирнавайди тир.

2013-ЙИСУЗ КАРДИК АКАТДА

Газ тухузвай Набукко гунгардин проектин крар къилиз акъудзавай директор Рейнхард Митшекина малумат гайивал, Азербайжандай Европадиз газ 2013-йисуз тухуда.

Набукко гунгар Европадин Урусатдила аслувал тIмиларун патал фикирда къунвайди я. Проект къилиз акъудун патал 4,6 миллиард евро серф авуна кIанзава. Къил акъуддай ксари лугъузвайвал, ада гъар йисуз Европадиз 21 миллиард кубметр газ тухудай мумкинвал гуда. Герек хъайитIа, Европадавай и гунгардин куьмекдалди Ирандин газни тухуз жеда. Ингъе Америкадин Садхъанвай Штатар Ирандин газ Европадиз тухунин акси я.

РЕГЪВЕРИН КОМПЛЕКС ЭЦИГДА

Азербайжандинни Къазахстандин уртакархана тир "Бакудин текилдин терминал"ди алай йисан эхирдалди регъверин комплекс эцигна кардик кутун къарардиз къачунва. Малум тирвал, Актаудай Бакудиз гъизвай Къазахстандин пуд лагъай дережадин къуьл Азербайжанда хъсандиз ише физва. Гъавилий терминалдин гъенел хъсан еридин гъур гъасилдай регъвер эцигна кIанзава.

Терминалдин къилин инженер Александр Земцова малумат гайивал, терминал кардик кутур йикъалай инихъ чи республикади Къазахстандай 32 агъзур тон къуьл гъанва.

ЙИСАН ЭХИРДАЛДИ КУЪТЯГДА

Республикадин меркездиз хъвадай яд гъун патал чIугъазвай Огъуз-Къвепеле-Баку гунгар алай йисан эхирдалди эцигна куътягда. И кар паталди гъукуматди Азербайжандин Президент Илгъам Алиеван тапшуругъдалди 480 миллион манат пулунин такъатар чара авунва.

Алай вахтунда республикадин районар хъвадай целди таъминарун ва канализация гуьнгуьна хтун патал къецепатан уьлквейрин бязи тешкилатри чи уьлкведиз мукъувай куьмек гузва. И кар 3 йисан муддатда къилиз акъудда.

Куь кIвалер-къар
къени хъурай!
Яран алхиш.

ALİM KƏND MÜƏLLİMİDİR

Qusar rayonunun Qaratoba kənd orta məktəbində riyaziyyat və informatika fənnlərini tədris edən Zahudin müəllim tanınmış alimdir. İki dərəcəsinin, 3 dərəcəsinin, çoxlu metodik göstərişlərin, 100-ə yaxın elmi məqalənin müəllifi, texnika elmləri namizədi Zahudin Əbdülhəlim oğlu Nadirov necə olub ki, şəhər həyatını kəndlə əvəz edib?

Z.Nadirov 1941-ci ildə Qusar rayonunun Qilah kəndində anadan olub. İbtidai təhsilini Kufobada, nətamam təhsilini Qilahda, orta təhsilini isə Həzrədə alıb. Bakı Energetika Texnikumunu bitirdikdən sonra Sumqayıtda elmi tədqiqat layihə institutunda işləyib. 1967-ci ildə

Azərbaycan Dövlət Neft və Kimya İnstitutunu başa vurub.

"Qiproxlər" layihə institutunun Sumqayıt filialında texnik, mühəndis və böyük mühəndis vəzifələrində çalışıb. Sonra Sumqayıt superfosfat zavodunun layihə-konstruktor şöbəsində rəis müavini olub. Azərbaycan EA Neft-kimya prosesləri elmi-tədqiqat institutunda dissertasiya müdafiə edərək texnika elmləri namizədi dərəcəsinə alıb.

Sonralar Azərbaycan EA təcürbi istehsalatlı mineral xammalın kompleks emalı üzrə xüsusi konstruktor texnoloji bürosunda çalışaraq 30-a yaxın təcürbi, model və təcürbi-istehsalat qurğularının yaradılmasında iştirak edib.

1968-ci ildən 1985-ci ilə kimi Azərbaycan Dövlət Neft və Kimya İnstitutunda dərəcə deyib. 1991-2006-cı illərdə indiki Sumqayıt Dövlət Universitetində dosent, kafedra müdiri vəzifələrində çalışıb.

Adlı-sanlı müəllim, tanınmış alim pensiyaya çıxıqdan sonra ailəsi ilə bir yerdə Sumqayıtdan Qaratoba kəndinə köçüb. Artıq 4 ildir ki, öz bilik və bacarığını məktəb uşaqlarına öyrədir.

Ruslan ŞEYDAYEV.

ЦИЙИВАЛ

АГРОШЕГЪЕРАР ПАЙДА ЖЕЗВА

Чпин агъалийрин чIехи пай шегъерра яшамыш жезвай уьлквейрин хуьрер къвердавай къери жезва. Гъавилий хуьруьн майишатдин магъсуларни агакъзавач. Ихътин четинвилер арадай акъудиз алахъзавай уьлквейрикай садни Белорусия я. Ина хуьруьн майишат вилик тухун патал гъукуматди 5 йисан программа къабулнава. Эхиримжи пуд йисуз уьлкведа и программив кадайвал 660 агрошегъер эцигнава. Агъалийри гъар жуьредин къулай шартIар авай агрошегъерра яшамыш жез, хуьруьн майишатда кIвалахда. Амма абурун мажибар артухарна кIанзава. Алай вахтунда шегъервийри 700 доллар дуллух къачузватIа, хуьруьнвийри вадра тIимил, 150 доллар мажиб къачузва.

ПЕСНИ С ЗАПАХОМ СПЕЛЫХ ЯБЛОК

"Лезгинские песни. Упругие, ритмично-пульсирующие, пахнущие солнцем и спелыми яблоками, дикими грушами и золотистой пшеницей с черными точечками семян мака, попав к нам в высокогорье, вспыхивающие там пожаром цветения на фоне далеких снеговых гор..."

Эти слова взяты из книги "100 лезгинских народных песен", изданной в Махачкале в издательстве "Лотос". Так рассказывает составитель книги, народный артист РФ Ширвани Чалаев о своей большой любви к родным песням. "Все это живет во мне с раннего детства, так как мой отец ездил продавать свой товар (масло топленое, сыр, сушеное мясо) на Касумкентский базар и привозил оттуда зерно, сушеные фрукты, орехи, пахнущие тем же солнцем и теплом. И еще с этим фантастическим миром для меня в горы приходили не менее важные вещи - околдовывавшие меня песни. В добром настроении отец напевал их, и в меня это входило как что-то родное, мое личное. И я не подозревал, что это были лезгинские песни и что впоследствии я буду в их плену, как и в плену всех великих колдовских песен Дагестана".

Ш.Чалаев является автором многочисленных, масштабных музыкальных произведений, которые вошли в сокровищницу дагестанской, российской музыкальной культуры. Более полувек композитор занимается и над созданием антологии песен народов Дагестана. Лезгинские народные песни собранные и обработанные композитором, являются бесценным вкладом в музыкальное искусство Дагестана. Композитор с искренней любовью и удивительной бережливостью записал многочисленные образцы песен различных жанров, сохранив их неповторимую ладовую основу и ритмическое разнообразие. Народные песни мастерски обрамил современной гармонией.

"100 лезгинских народных песен" из серии "Антология песен народов Дагестана" издана Дагестанским Благотворительным Фондом

"Шарвили". Музыкальным редактором и автором нотного набора является известный композитор, заслуженный деятель искусств РФ Магомед Гусейнов, который в свою очередь внес свою лепту в издании замечательной книги "Хочется верить, что лезгинские народные песни, в которых выражена многовековая история народа, его мудрость и философия, радости и печали, будут жить и в будущих поколениях, пока на земле существует гуманизм, пока живет лезгинский народ", - пишет он в предисловии книги.

"Самур".

САМУР

Главный редактор
Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции:
AZ 1073 Баку, Метбуат
проспекти, 529-й квартал,
Издательство "Азербайджан",
этаж 3, каб. № 101.

e-mail:
sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет
26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581
Тираж: 2000
Заказ: 1137
Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ "АЗЕРБАЙДЖАН"